

Expunerea la violență prin media. O perspectivă psihosociologică

Aurora Liiceanu
Institutul de Psihologie

Octavian Rujoiu
Universitatea București

În articolul de față este analizată perspectiva psihosociologică privind violența media. Violența generată de televiziune influențează atitudinile, valorile și comportamentul celor care urmăresc programele TV. De asemenea, sunt subliniate principalele categorii de efecte ale violenței media, precum și o serie de cercetări și experimente care pun în evidență rezultate contradictorii. Efectele situaționale și explicațiile teoretice completează analiza, susținând faptul că diferențelor interindividuale trebuie să li se acorde atenție mai ales atunci când vorbim de expunerea la violență prin media.

Introducere

În anul 2002, secretarul general al Consiliului Europei a propus un proiect integrat de cercetare intitulat „Răspunsuri la violența cotidiană într-o societate democratică”. Propunerea a pornit de la observația curentă privind creșterea violenței – exprimată prin diferite forme și în diferite contexte – și de la îngrijorarea generată de amenințarea pe care violența o aduce democrației. Proiectul integrat a luat forma unei cercetări desfășurate în aproape 40 de țări, folosind statistici oficiale, dar și opinii ale unor experți privind diferitele forme ale violenței: violența împotriva femeii, violența domestică, violența împotriva copiilor, violența instituțională, cea de la locul de muncă, violența în cadrul manifestărilor sportive, violența și traficul de ființe umane și, evident, asocierea violenței cu prostituția, drogurile și pornografia.

Un modul autonom, dar și corelat cu celelalte forme ale violenței este cel privind

relația dintre media și violență. Un interes deosebit l-a avut problema violenței în media și reacția tinerilor împotriva violenței. Ideea de la care s-a pornit se referă la faptul că media și-au extins substanțial scopul lor de a influența și s-au dezvoltat considerabil. S-au identificat următoarele forme de media: TV, media scrise, radio, Internet și jocuri pe computer. Deși ultimele două exercită o mare influență asupra tinerilor, televiziunea continuă să aibă cea mai mare influență („The prevention of violence in everyday life: civil society contribution”. Forum 18-19 November, 2002, Council of Europe, Strasbourg. Conferința în cadrul proiectului integrat „Răspunsuri la violență într-o societate democratică”). Interesul față de acest subiect implică, pe de-o parte, modul în care se reflectă violența în media prin informații – emisiuni de știri, talk show-uri etc. –, iar pe de altă parte, media ca generatoare de violență și comportamente antisociale prin programele TV de ficțiune (filme, desene

animate, muzică, publicitate, jocuri, concursuri etc.). Dezbaterile privind influența media asupra violenței cotidiene au relevat o serie de aspecte specifice. În primul rând, problema mesajelor culturale, educaționale și morale ale media: rațiuni comerciale fac ca media să transmită mesaje șocante, adesea violente; diferențele între canalele TV publice, private și comerciale sunt evidente. În al doilea rând, problema unei mari influențe a învățării informale (incluzând media) în comparație cu un curriculum formal. Caracterul neatractiv, adesea încărcat al învățării formale nu răspunde cerințelor copiilor și tinerilor de astăzi. În al treilea rând, problema receptivității individuale: întrebarea care persistă se referă la următorul aspect: „De ce nu toți copiii de aceeași vârstă devin agresori?”. Conform unor cercetări actuale (Quille *et al.*, 2001), indivizii cu dispoziții pentru violență sunt singuratici, neglijați social, fragili emoțional, tratați rău în relațiile de proximitate. În fine, în al patrulea rând, a fost analizată problema responsabilității: în multe țări, la nivel european, s-au luat măsuri pentru a proteja minorii împotriva violenței în media (Recomandarea 97/19 a Comitetului de Miniștri, Documentele Europene „Stock talking”, IP2, 2002, 6). Există controverse privind responsabilitatea. Media, în general, nu încurajează direct violența. Propensitatea către violență este totuși încurajată în cazul indivizilor vulnerabili, adică a acelor care au o predispoziție spre așa ceva. De aceea, responsabilitatea revine părinților și autorităților publice.

Rezumând, proiectul integrat întâmpină, desigur, dificultăți de ordin conceptual și de comparabilitate a statisticilor naționale din perspectivă interculturală. El este finalizat la sfârșitul anului 2004, realizând o imagine globală a violenței în Europa.

Din ce în ce mai des ne întrebăm care sunt implicațiile violenței media în dezvoltarea comportamentului uman. Sunt influențați oamenii – și în special tinerii, copiii – de ceea ce văd în emisiunile, seriilele și filmele TV? Reputatul sociolog Richard B. Felson (1996, 103) preciza că „mesajul perceput din media despre când violența este legitimă nu e atât de diferit de mesajul învățat din alte surse, făcând excepție violența ilegală, care este mai mult condamnată în știrile media”.

Considerăm astfel că violența este un fenomen complex, în care diferitele perspective – psihosociologică, medicală, biologică, juridică, pedagogică etc. – se completează și se determină reciproc.

Perspectiva psihosociologică, despre care vom discuta în continuare, ridică o întrebare care naște controverse: constituie sau nu media, mai ales TV, un factor care contribuie la adoptarea unor comportamente violente? Este modernitatea, dezvoltarea tehnologiilor de comunicare generatoare de risc de a afecta publicul în sensul producerii de acte violente, antisociale, cu consecințe majore asupra climatului social? În cercetarea psihosociologică se lucrează de peste treizeci de ani în evaluarea efectelor violenței din media asupra publicului, inclusiv asupra minorilor.

Vom expune pe rând principalele rezultate ale cercetării psihosociologice, plecând de la distincția între date unanim acceptate și cele care prezintă o variabilitate fenomenologică alimentând controverse și dezbateri.

Cele trei mari efecte ale violenței generate de televiziune

Violența generată de televiziune influențează, neîndoielnic, atitudinile, valorile și comportamentul celor care urmăresc emisiunile.

Deși efectul social al violenței televizate este un subiect controversat, corpul de date obținute este extensiv și relativ coerent în susținerea unor patternuri sistematice de influență. În general, acordul unanim se referă la trei categorii principale de efecte. În primul rând, agresivitatea. A privi violența la televizor poate duce la creșterea comportamentului agresiv și/sau la schimbări în atitudini și sistemul de valori al individului favorizând folosirea agresiunii în rezolvarea conflictelor. În al doilea rând, *desensibilizarea*. Privitul excesiv al violenței poate duce la o scădere a sensibilității la violență și la o mare acceptare/deschidere/toleranță a unor niveluri crescute de violență în societate (Thomas *et al.*, 1977); desensibilizarea se manifestă și prin *oboseala de a oferi compasiune*. În al treilea rând, *frica*. Expunerea excesivă la violență TV poate produce sindromul unei lumi mizerabile, în care receptorii supraestimează riscul victimizării. „În cazul unor indivizi, o astfel de imagine poate crește frica ori anxietatea de a trăi în mediul urban”, mai mult, se poate întâmpla ca o situație de frică sau teamă să îi facă pe unii indivizi să răspundă prin intermediul unui comportament violent la ceea ce întreprind alți semeni de-ai lor (Vidal *et al.*, 2003, 382). Cu alte cuvinte, o expunere excesivă la violență induce pesimism, valorizarea preponderent negativă a vieții și a lumii în care trăim. Lumea prezentului este sumbră, dușmănoasă, plină de pericole, societatea are un potențial excesiv de răufăcători.

În cercetare, s-a acordat o atenție deosebită „intenției de a face rău” (Tedeschi și Felson, 1994). S-a încercat definirea cât mai exactă a acestui concept, deoarece, în nenumărate cazuri, el a stat la granița dintre violența legitimă și cea ilegitimă. Totuși, unele studii privind efectele media examinează comportamente

care nu implică această intenție. Cei doi autori mai sus menționați sunt de părere că acest concept poate fi înțeles ca fiind comportamentul prin care agresorul așteaptă și agresează victima și, ca urmare, prin intermediul violenței produse, el valorifică „răul”. În general, trebuie să ținem cont de următoarele aspecte ale experienței personale: când individul este victimă, agresor sau doar când e în postura de a privi imagini violente (știri, emisiuni sau filme). De asemenea, există evidențe cauzale privind modul în care violența difuzată prin intermediul media are un efect cauzal asupra comportamentului celor ce privesc. Importantă este distincția între efectele de scurtă durată și cele de lungă durată. Totuși, deși conștientizăm faptul că violența transmisă pe cale TV poate avea un rol important în ceea ce privește creșterea comportamentului agresiv, a fricii, a modificării atitudinilor și valorilor din societate, cercetătorii consideră că este necesar să știm mai mult despre cum au loc aceste schimbări exprimate prin comportamente sociale nedeziabile. Cea mai substanțială teorie care explică modalitatea de schimbare atitudinală/comportamentală este cea a învățării sociale (Bandura, 1962): învățăm ceea ce vedem în jurul nostru, imităm modelele de comportament ale părinților, prietenilor, personalităților cunoscute prin intermediul mass-media. Încă din 1960, această teorie s-a structurat și s-a impus ca o explicație teoretică solidă. Cu alte cuvinte, această teorie se referă la experiența directă a violenței (de exemplu, copiii care sunt victimizați), cea indirectă (expunerea la violența naturală: copii martori ai bătăilor, certurilor etc.) sau cea ficțională (TV).

W. Wood și colaboratorii săi (1991) au realizat o metaanaliză a studiilor privind violența media, concentrându-și atenția asupra interacțiunilor sociale în care nu

era prevăzută constrângerea sau silirea (există o serie de studii desfășurate în laborator în care subiecții nu luaseră la cunoștință de faptul că agresivitatea comportamentului lor făcea parte din aceste studii). Cercetările i-au avut în prim-plan pe copii. Aceștia au fost observați în situații de „nesilire”, „neconstrângere”, apoi au fost expuși unor filme cu caracter agresiv și nonagresiv (Felson, 1996). La final, s-a constatat că, dintre cele 28 de studii avute în vedere, doar în cinci nu existau diferențe semnificative între grupurile de control și cele experimentale.

Violența este o temă asociată naturii și culturii umane. După introducerea televiziunii în casele americanilor a avut loc o creștere dramatică a criminalității. Cercetătorii au luat în considerare o legătură cauzală între aceste două realități. Argumentul esențial s-a referit la imitarea comportamentelor văzute la televizor de către copii și tineri, mai ales. Acest lucru a ridicat o problemă de interes: expunerea la violență în media afectează incidența violenței. De exemplu, K.M. Hennigan și colaboratorii săi (1982) au încercat să facă o conexiune între rata criminalității din Statele Unite și orașele în care existau televizoare și în care nu. Rezultatele studiului au arătat că nu a existat „nici un fel de efect în urma prezenței sau absenței televizorului care să influențeze rata crimei în ce privește cele două tipuri de orașe. Mai mult, în orașele cu televizoare nu a existat o creștere a ratei crimei. A existat o creștere a tâlhăriilor, hoției, autorii atribuindu-le deprivării relative suferite de cei ce urmăreau posturile de televiziune, observând afluența oamenilor din emisiunile pe care le urmăreau” (Felson, 1996, 107).

Un studiu care vizează îndeaproape violența mass-media și omuciderea este cel al lui David P. Phillips (1983, 560). Acesta a constatat, în urma investigațiilor

făcute, că, „imediat după luptele la categoria grea din campionat, între anii 1973 și 1978 omuciderea din Statele Unite au crescut cu 12,46 procente. Creșterea s-a dovedit a fi mai mare după publicitatea intensă făcută premiilor acestui campionat”. Tot autorul citat mai menționa: „Ar fi interesant să descopăr dacă omuciderea sau «poveștile homicidale» atrag omucideri după sine. Dar este greu să desfășori un astfel de studiu pentru că istoriile cu sinucigași, ca și cele cu omucideri, au loc așa de des, că e foarte greu să se separe efectul unei povești (relatări) de efectul celorlalte. Oricum, alte tipuri de povești violente au loc mult mai rar și este posibil să se descopere dacă aceste povești declanșează o creștere a omuciderilor în Statele Unite” (Phillips, 1983, 560).

Cercetările realizate de David P. Phillips între 1974 și 1982 privind violența media și omuciderile din Statele Unite au reliefat câteva concluzii, credem noi, foarte importante. O dată ce cazurile de omucideri erau făcute publice pe canalele de televiziune, sinuciderile aveau să crească. Pe de altă parte, publicitatea făcută poveștilor ce-i aveau în prim-plan pe sinucigași mărea rata sinuciderilor. Lucrul cel mai interesant, în acest caz, era că această creștere a sinuciderilor se găsea cel mai mult în zonele sau zona geografică unde era făcută în prealabil „publicitate” poveștilor suicidale (Phillips, 1983, 560). Totodată, „numărul accidentelor în care a fost implicată doar câte o mașină crește mai mult decât al celorlalte tipuri. Șoferul din astfel de accidente se aseamănă foarte mult cu persoana descrisă în cazul de sinucidere, în timp ce pasagerii nu sunt. Din punct de vedere statistic, aceste rezultate sunt semnificative și persistă, dacă se ține cont de fluctuațiile sezoniere, weekend-uri, vacanțe etc.” (Phillips, 1983, 560).

George Comstock (1977, *apud* Phillips, 1983, 561) a pus în evidență faptul că aceste povestiri cu subiect violent (*vezi* Kessler și Stipp, 1984) exemplifică (atunci când violența exercitată este prezentată ca răsplată reală, justificată sau ca o situație în care atacatorul nu este criticat pentru comportamentul său și e prezentat ca intenționând să își atace victima) situații ce transmit mesaje contradictorii. Un alt studiu interesant este cel al lui Brandon S. Centervall (1989), care a studiat relația dintre ratele omuciderii și introducerea televiziunii în trei țări: Africa de Sud, Canada și Statele Unite. Pe scurt, televiziunea a fost introdusă în Africa de Sud în 1975, după 25 de ani față de Canada și SUA. „Rata omuciderii în rândul albilor a crescut dramatic în SUA și Canada după aproximativ 15 ani de la introducerea televiziunii, când prima generație de copii care a avut acces la televiziune a devenit adultă. Rata omuciderii în rândul albilor a scăzut în Africa de Sud în această perioadă.” (Felson, 1996, 108)

În concluzie, sociologul citat sublinia că „Centervall (1989) nu a putut să determine la timpul în care a scris lucrarea dacă nivelul violenței a crescut 15 ani mai târziu după introducerea televiziunii în Africa de Sud, rămânând astfel câteva neclarități” (Felson, 1996, 108). Brandon S. Centervall (1989) a mai arătat că în zonele urbane (aici televiziunea a fost introdusă înaintea localităților rurale) rata omuciderii a crescut și că aceasta a început să crească și în zonele rurale o dată cu introducerea televiziunii. Alte remarcă au fost că albi au fost primii care au avut acces la televiziune, în comparație cu cei de culoare.

Media și comportamentul agresiv

În literatura de specialitate, definițiile date agresiunii au stârnit controverse căci nu făceau distincție „între leziunile accidentale” și alte tipuri de agresiune. „Un automobil aflat în mișcare poate cauza răni fizice serioase, dar foarte multe dintre aceste acte nu sunt considerate ca fiind acte de agresiune.” (Patrick și Zempolich, 2003, 305) Prin urmare, intenționalitatea joacă un rol foarte important în definirea agresiunii. De aceea, putem spune că agresiunea implică un anumit grad de premeditare. Studiind comportamentul animal, K.E. Moyer (1968, *apud* Patrick și Zempolich, 2003) identifică mai multe subtipuri ale agresiunii. Primul, agresiunea prădătoare, face referire la posibilitatea de a selecta și avea un anumit tip de pradă. Agresiunea competitivă, cel de-al doilea tip, face referire la lupta socială, la dominarea și supremația care se exercită în privința resurselor (hrană, apă, parteneri pentru procreație). Cel de-al treilea tip este agresiunea defensivă sau a fricii induse, care, potrivit lui K.E. Moyer (1968), apare în urma încercării de a fugi de la locul „faptei”. Al patrulea tip este agresiunea iritativă, caracterizată prin furia și supărarea acumulate față de alte ținte. Autorul citat nu uită să precizeze diferența dintre ultimele două tipuri de agresiune: agresiunea defensivă este caracterizată prin frică, pe când cea iritativă prin mânie, furie și dorința de a controla situația. Cel de-al cincilea tip, agresiunea teritorială, este văzut ca fiind „un răspuns defensiv activ inițiat din cauza apariției unui intrus în granițele” unde trăiește persoana vizată (animalul vizat). „Acest tip de agresiune implică un stimul distinct: invadarea teritorială.” (Patrick și Zempolich, 2003, 307) Un alt tip este agresiunea ce vizează actul

sexual. Vorbim de actul care nu implică în mod direct acțiunea sexuală, ci doar pe cea de agresare (dacă ne referim la oameni). Agresiunea maternală protectivă, cel de-al șaselea tip, implică, la fel ca și la oameni, apărarea nou-născutului împotriva potențialelor sau realelor amenințări. În fine, cel de-al șaptelea tip este agresiunea instrumentală, definită ca fiind „comportamentul de amenințare care în mod repetat a fost îmbunătățit într-un context învățat” (Patrick și Zempolich, 2003, 307) și care poate fi interpretat, în alte situații, sub forma unui precedent. Pe de altă parte, conceptul de *violență* întâmpină probleme similare când se încearcă definirea lui. În ghidul *Preventing violence: A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health* (2004, 1) conceptul de *violență* îmbracă mai multe forme. Ne referim, în primul rând, la violența îndreptată către propria persoană, în care victima și agresorul sunt una și aceeași persoană. Ca subtipuri întâlnim sinuciderea și abuzarea propriului trup (de exemplu, injectarea de droguri). În al doilea rând, avem violența interpersonală. Este violența exercitată între indivizi; ca subtipuri întâlnim violența familială și violența dintre partenerii intimi, pe de o parte, și violența exercitată de grupuri mari asupra unor comunități, pe de altă parte. În general, în relațiile de cuplu, violențele de ordin verbal, nonverbal și, mai ales, fizic sunt aproape inerente. Putem grupa aceste tipuri de violențe în categoria violenței intime. Prin urmare, definim violența intimă dintre două persoane (bărbat și femeie) ce formează un cuplu (căsătorit sau necăsătorit) ca fiind agresiunea ce se manifestă verbal, fizic și nonverbal. Am inclus aici și violența nonverbală pentru simplul motiv că un astfel de comportament reduce comunicarea interpersonală, rezultatul fiind izolarea celor doi

parteneri. Numeroase cercetări au încercat să descopere care ar fi cauzele violenței intime. „Prima problemă teoretică”, după cum afirmau Christopher I. Eckhardt și Melanie L. Dye (2000, 141-142), e de ordin cognitiv și „privește gândurile elementare, de bază, pe care oamenii le au despre ei și despre ceilalți. Aceste elemente cognitive sunt reprezentări mentale, discuții cu sinele, *speech*-uri private etc. care apar în timpul unei situații particulare (de exemplu, «Ea mă cicălește», «Simt furie», «Vreau ca ea să se oprească», «Vreau să o lovesc»)”. Ca o a doua problemă, autorii mai sus citați menționează: „Cu cât aceste conexiuni cresc ca număr și persistă în timp și spațiu, ele formează o schemă ori un strat mult mai sedimentat de credințe și cunoștințe acumulate (de exemplu, «Cicălirile non-stop mă fac să o lovesc»). Această structură cognitivă servește drept tipar mental (*mental template*) la care individul accede tacit pentru a înțelege sinele (pe sine), alți oameni și rolurile sociale particulare (de exemplu, soțul, mariajul)” (Eckhardt și Dye, 2000). În general, schemele îndeplinesc rolul de „ghid” în interacțiunile pe care un individ le are în mediul social. Astfel de modele „schematice” de gândire sunt învățate de-a lungul timpului, fie din experiența mariajului, fie din experiența personală exterioară și anterioară (în urma contactului cu prietenii; cel mai des, sfaturile îmbracă astfel de forme: „Să vezi cum este soția mea... îmi știe de frică... știe ce-o așteaptă dacă nu mă ascultă”). Alte scheme personalizate apropiate de exemplul dat sunt și: „Este vina ei” (vizează modul de gândire), „Sunt furios pe ea” (modul de a simți), precum și „Trebuie să-i dau o lecție” (tipul de acțiune – Eckhardt și Dye, 2000, 142). Toate aceste scheme cognitive, potrivit cercetătorilor de mai sus, pot fi împărțite în: a) atribuiri cauzale; b) atitudini de tipul *sex*

role; c) credințe privind felul în care trebuie să decurgă o relație. Pe de altă parte, tot ei supun atenției faptul că bărbații căsătoriți și violenți tind să vadă în „caracteristicile negative ale soțiilor lor” cauza generală a conflictului existent în mariajul lor. Nu numai atât. Ei consideră ca fiind necesară și utilă folosirea agresiunii în relația maritală. De multe ori, în astfel de cazuri, furia și gândurile iraționale pun stăpânire pe ei și îi fac să nu mai conștientizeze situația în care se află. O altă caracteristică a bărbaților, care se întâlnește în mod frecvent în cuplu, este atitudinea de *macho*. Este foarte adevărat că acest lucru depinde de felul în care definim „atitudinea macho” și între ce limite o încadrăm. Putem spune că un bărbat căsătorit, de exemplu, este macho prin faptul că îi acordă o atenție deosebită soției lui, că o protejează ș.a.m.d. Pe de altă parte, situațiile în care își arată supremația, arată că „el este cel mai tare și puternic” și că „sfaturile sale trebuie urmate îndeaproape” denotă o altă perspectivă, considerată de unii ca fiind proprie bărbatului *macho* (de asemenea, putem vorbi și despre *macho girl*). Lista exemplelor poate continua, dar nu într-atât încât să luăm în calcul faptul că violența fizică poate fi considerată o atitudine de *macho*. Referindu-ne la cel din urmă comentariu, o astfel de „abordare” sugerează mai degrabă slăbiciune, lipsa de comunicare interpersonală și de respect și, de ce nu, o lipsă de empatie care viciază relația în doi. La violența familială (sau violența domestică) avem ca subdiviziuni violența împotriva copilului și violența împotriva persoanelor în vârstă. Violența din partea comunității se împarte în violența împotriva cunoscuților și cea îndreptată contra străinilor și include: violența copiilor, atacurile străinilor, violența legată de încălcarea proprietății (de exemplu, furtul), violența la

locul de muncă și cea împotriva altor instituții. În fine, în al treilea rând, întâlnim violența colectivă. O astfel de violență e produsă, conform raportului menționat, de grupuri mari de persoane (de exemplu, atacurile teroriste). Ca subtipuri, întâlnim violența socială, cea politică și cea economică. Mai menționăm faptul că natura tuturor acestor tipuri de violență poate fi socială, fizică, psihologică, de neglijare sau deprivare. E.I. Megargee (1982, *apud* Patrick și Zempolich, 2003, 305) definește violența ca fiind „forme extreme de comportamente agresive condamnate de lege (omorul, violul, jaful ș.a.m.d)”. Plecând de la această definiție, E.I. Megargee (1982) supune atenției „modelul algebric al agresiunii”. Acesta se prezintă „sub forma unui ghid privind problematica teoretică despre violența criminală. Din această perspectivă, variabilele *persoană* și *situație*, prin combinare, produc un comportament agresiv. Variabilele-cheie în ecuația lui Megargee sunt instigarea la agresiune și inhibiția împotriva agresiunii” (Patrick și Zempolich, 2003, 309). Instigarea face referire la „toți factorii interni care motivează o persoană să comită un act agresiv sau violent” (Megargee, 1982, 125, *apud* Patrick și Zempolich, 2003, 305). „Din perspectiva teoriei emoției, instigările (motivațiile) primare sunt de ordin defensiv și din interes.” (Patrick și Zempolich, 2003, 309) Inhibiția împotriva agresiunii înseamnă „suma tuturor factorilor interni care se opun unui act particular îndreptat împotriva unei ținte” (Megargee, 1982, 126, *apud* Patrick și Zempolich, 2003, 309).

O serie de cercetări (Eron *et al.*, 1972; Milavsky *et al.*, 1982; Freedman, 1984; Wiegman *et al.*, 1992) au încercat să pună în evidență măsurarea comportamentului agresiv. De exemplu, studiul lui O. Wiegman și al colaboratorilor săi (1992) a arătat faptul că inteligența nu a corelat

cu expunerea la violență și nici cu comportamentul agresiv. Privind agresiunea, Richard B. Felson (1996, 110) preciza că, „în primul rând, măsurarea agresiunii include itemi ce fac referire la comportamentul antisocial care nu implică agresiunea. În al doilea rând, măsurarea expunerii la televiziune e bazată pe credințele părinților în ce privește programele favorite ale copiilor lor. Cercetările ulterioare au arătat că relațiile părinților cu privire la programele favorite ale copiilor lor nu corelează semnificativ cu relațiile copiilor privind această expunere totală”.

Michele Cooley-Quille și colaboratorii săi (2001) au demonstrat că tinerii expuși la un grad de violență destul de ridicat în comunitatea în care trăiesc devin mai anxioși, înregistrează schimbări majore în comportament, acumulând „experiențe de viață negative”, în comparație cu tinerii expuși mai puțin la violența din media. În Statele Unite, de altfel, 98% dintre cei care dețin o casă sau un apartament „au cel puțin un televizor, iar copii acestora petrec mai mult timp în fața televizorului decât făcând orice altă activitate, exceptând odihna” (Klinger *et al.*, 2001, 12). L.A. Joy și colaboratorii săi (1986) au studiat modificările comportamentale ale tinerilor după introducerea televiziunii „într-un oraș canadian izolat, în anii '70. Orașul respectiv a fost comparat cu două orașe care aveau deja televiziune. Un număr de 45 de copii din trei orașe au fost observați pe terenul de joacă de la școală, în primul și în al doilea an, iar apoi doi ani mai târziu. S-a constatat că frecvența agresiunilor verbale și fizice a fost în creștere în cele trei comunități, dar creșterea cea mai semnificativă s-a înregistrat în localitatea în care televiziunea a fost introdusă în timpul efectuării studiului” (Felson, 1996, 107). Totuși, rezultatele nu au fost destul de concludente. „În prima fază a studiului, copiii din comunitatea

fără televiziune au fost la fel de agresivi ca și cei din comunitățile care aveau televiziune. Fără televiziune, aceștia ar fi trebuit să fie mai puțin agresivi. Copiii din comunitatea unde a fost introdusă televiziunea atunci se presupune că devin mai agresivi decât copiii din celelalte comunități în faza a doua, când toate cele trei comunități aveau televiziune. În acest punct, nivelul comportamentului agresiv în cele trei comunități ar trebui să fie similar. Pentru a accepta rezultatele, trebuie să presupunem că acea comunitate fără televiziune, de la începutul studiului, a avut copii mult mai agresivi decât comunitățile care aveau deja televiziune, din alte cauze, dar acest efect a fost contracarat din prima fază, prin faptul că ei nu au fost expuși la televiziune. Această prezumție implică existența altor diferențe între comunități, rezultatele putând fi totuși îndoielnice” – remarca Richard B. Felson (1996, 107-108).

Programele de televiziune „sugerează” anumite metode și tehnici violente prin filmele și unele emisiuni pe care le promovează. Aspectele privind modalitatea sau modalitățile de influențare a mass-media sunt discutate având în vedere faptul că tinerii și în special cei aflați la vârsta adolescenței sunt cei mai afectați. Într-un studiu realizat pe un eșantion de 470 de tineri (235 de băieți și 235 de fete), Anton Aluja-Fabregat și Rafael Torrubia-Beltri (1998, 986) au arătat că o mare parte dintre aceștia (agresivi, căutători de senzații tari, impulsivi) sunt amatori de filme violente. „Acești elevi sunt judecați de profesorii lor ca fiind mai puțin sociabili, ei prezentând niveluri scăzute de responsabilitate, de interes față de studiu, respectiv capacitate de a conduce, având și rezultate școlare foarte slabe. Aceste rezultate sunt mult mai frecvente la băieți decât la fete, băieții înregistrând un nivel mai ridicat pe scala dezinhibiției, rezultatul

fiind un nivel scăzut al socializării, pentru că nivelul academic reprezintă un factor decisiv al socializării.” Comportamentul violent sau agresiv nu se moștenește, ci se învață, se dobândește. Cel mai repede poate apărea în sânul familiei sau, bineînțeles, în mediul în care copilul crește și se dezvoltă din punct de vedere social și intelectual. Televiziunea poate intensifica anumite comportamente ale copiilor sau poate „sugera noi comportamente pe care altfel telespectatorii nu le-ar lua în considerare” (Felson, 1996). De asemenea, telespectatorii, cu timpul, pot deveni insensibili față de diferitele acte de cruzime văzute în filme. Și, poate, cel mai grav aspect este acela că ei pot dobândi o falsă percepție a realității. Acest lucru se întâmplă deoarece „valorile și atitudinile ori percepțiile lumii pot fi substanțial afectate de programele de televiziune, care pot, în schimb, influența comportamentul” (Hartnagel *et al.*, 1975, 348). De altfel, „unii dintre copii pot omite cele mai subtile aspecte ale mesajelor televiziunii, concentrându-se mai mult asupra actului în sine decât asupra intențiilor sau a contextului în care astfel de acte au loc (...). Oricum, deși copiii imită violența modelelor alese, nu este deloc clar că ei vor continua să afișeze violența cu cât înaintează în vârstă. Când sunt mai în vârstă și dau atenție intențiilor și contextului în transmisiile televizate, comportamentul lor tinde mai mult să reflecte mesajul pe care îl iau la cunoștință. De asemenea, la aceste vârste târzii, comportamentul violent poate apărea și poate fi periculos” (Felson, 1996, 119).

Prin urmare, după cum precizau Leonard Berkowitz și colaboratorii săi (1963, 229), filmele și programele care promovează violența pot crește „instalarea” unui comportament agresiv la marea majoritate a copiilor ce le vizionează. Pe de altă parte, Christian Kiewitz și James

B. Weaver III (2001, 821) au arătat că „dispozițiile agresive și sexul mediază impactul violenței media asupra percepțiilor ulterioare ale conflictelor interpersonale, violente. Indivizii cu un grad ridicat de agresivitate, în general, afișează tendințe mai puternice și mai ostile în percepțiile lor asupra conflictelor interpersonale decât indivizii cu un grad scăzut de amenințare. Mai mult, s-a constatat că bărbații cu un grad scăzut de agresivitate sunt extremi în raportarea gândurilor agresive și a acțiunilor. Surprinzător, nu au susținut ipoteza că expunerea la un film violent ar avea un impact violent asupra telespectatorilor”.

Un studiu de actualitate care pune în vedere violența media și comportamentul agresiv este cel coordonat de Jo Groebel (1998a, 1998b). Acesta a fost desfășurat între 1996 și 1997 de UNESCO, World Organization of the Scout Movement și Universitatea Utrecht (Olanda). Studiul este unul intercultural, la care au participat peste 5 000 de copii (aflați la vârsta de 12 ani) din 23 de țări (Africa de Sud, Angola, Argentina, Armenia, Brazilia, Canada, Costa Rica, Croația, Egipt, Fiji, Filipine, Germania, India, Japonia, Mauritius, Olanda, Peru, Qatar, Spania, Tadjikistan, Togo, Trinidad-Tobago și Ucraina). Într-o etapă ulterioară, au fost incluse și Statele Unite, Rusia, Finlanda și Polonia. Chestionarul a fost tradus în diferite limbi: engleză, japoneză, rusă, franceză și arabă. S-au considerat o serie de variabile: comportamentul copiilor față de media, propriile obiceiuri, preferințe, aspecte privind mediul social în care trăiau. S-a constatat că, măcar trei ore pe zi, copiii își petrec timpul în fața televizorului, acest lucru însemnând că mai mult de 50% din timp era ocupat de vizionarea programelor TV, în comparație cu alte activități: teme pentru acasă – 2 ore; activități ce implicau ajutorarea familiei –

1,6 ore ; timp pentru joacă – 1,5 ore ; timp petrecut cu prietenii – 1,4 ore ; timp alocat pentru a citi – 1,1 ore ; a asculta la radio – 1,1 ore ; a înregistra CD-uri – 0,9 ore ; a folosi calculatorul – 0,4 ore (Groebel, 1998a, 52).

Totodată, rezultatele au mai arătat că „există o legătură între preferințele pentru violența media și dorința individuală de a fi implicat într-un act de agresiune” (Groebel, 1998a, 53). Concluzia este aceea că violența media se întâlnește în orice țară, mediu, zonă, bineînțeles, în mod diferit datorită caracteristicilor personale ale copiilor și experiențelor vieții de zi cu zi. Pe de altă parte, violența media „satisface următoarele nevoi” : „compensează propriile frustrări și deficite în zonele cu probleme, le dau fiori copiilor din mediile mai puțin problematice” (Groebel, 1998a). Pentru băieți, ea creează modele atractive care pot fi urmate în viața zilnică. Rezultatele, de altfel, „demonstrează omniprezența televiziunii în mediul urban, în cel semiurban și în zonele rurale electrificate ale lumii. Majoritatea copiilor de pe glob par să petreacă o mare parte a timpului în fața televizorului. Aceștia primesc o mare și regulată porție de conținut violent. Combinată cu violența reală și experiențele copiilor, probabilitatea ca orientările agresive să fie promovate este mult mai mare comparativ cu probabilitatea promovării orientărilor pașnice. Dar, de asemenea, în zonele cu un grad scăzut de agresiune, conținutul violent al media este prezent într-un context recompensator” (Groebel, 1998a, 53).

Cu alte cuvinte, agresiunea poate fi interpretată ca o soluție de a rezolva multe probleme de ordin psihologic și social. Totodată, rezultatele au mai arătat dorința copiilor de a avea „un mediu social și familial funcțional. În foarte multe cazuri, lipsind un astfel de mediu, modelele, eroii din filme vin să compenseze acest lucru

prin intermediul puterii și agresiunii” (Groebel, 1998a, 53-54).

Pe scurt, putem spune că mai importante decât media sunt condițiile sociale și economice. Dar și media, prin conținutul și orientările culturale, schimbă direcția și modul de acțiune sau influențează comportamentele și percepțiile tinerilor. „Controlul centralizat” nu reprezintă o variantă și nici criteriile de bază ale societăților democratice (Groebel, 1998a, 54). În acest sens, sunt propuse trei strategii majore (Groebel, 1998a, 54) : a) „dezbaterele publice” și discuțiile „între politicieni, producători (realizatori) și pedagogi” ; b) „dezvoltarea de către profesioniștii media a unor coduri de conducere și control de sine în vederea unei bune aplicări și ghidări” ; c) „creșterea și sporirea suportului internațional privind proiectele de educare a media, de a crea critici și consumatori competenți de media”.

Efectele situaționale și explicațiile teoretice

Rezultatele experimentale și cercetările de teren pun în evidență faptul că expunerea la violență prin media poate avea, cel puțin, un efect pe termen scurt asupra comportamentului agresiv. Abordările care intervin substanțial în explicarea acestui efect sunt (Felson, 1996, 112-123) : în primul rând, *priming*-ul cognitiv. Ideile agresive din filmele cu violență pot activa (antrena sau mobiliza) alte gânduri agresive la privitori prin mecanismele asociației (conexiuni). Există date care indică faptul că violența în media trezește gânduri și emoții legate de agresivitate (Bushman și Green, 1990). Expunerea frecventă la scene de violență poate duce în cazul copiilor la stocarea scenariilor violente în memoria lor, ele fiind evocate în situații ulterioare dacă vreun aspect al situației

originare, un detaliu oricât de nesemnificativ este prezent (de exemplu, filmul *The Champion*, cu Kirk Douglas în rolul principal, folosit în experiment). S-a demonstrat că violența în media poate crește sau inhiba comportamentul violent al privitorilor în funcție de predispozițiile lor, dar astfel de efecte sunt de scurtă durată; acest lucru nu influențează rata totală de violență a subiecților. Cercetătorii admit efectul sponsorului, care se referă la următoarea constatare: cei ce privesc tind să internalizeze mesajele media dacă ei consideră că cineva pe care îl respectă sau îl admiră susține aceste mesaje. Efectul sponsorului este strâns legat de conformismul situațional. Expunerea la pornografie întărește ideea efectului sponsorului. În al doilea rând, teoria rutinei. Conform acestei abordări, criminalitatea ar fi mai puțin frecventă dacă activitățile de rutină ale potențialilor infractori și victime reduc oportunitățile de contact. Incidența violenței scade dacă activitatea îi separă pe cei care sunt predispuși spre violență. Steven F. Messner (1986) susține că incidența violenței scade datorită privitului la televizor, pentru că, de pildă, interacțiunea în familie scade și oportunitățile de violență domestică sunt reduse. A privi la televizor și a privi scene de violență la TV sunt acțiuni semnificativ corelate, astfel că nu contează, după unii autori, ce măsură este folosită în analiză. Noțiunea de *catharsis* furnizează o explicație alternativă, dar ea nu poate justifica relația negativă dintre expunerea la violența televizată și incidența criminalității non-violente. În al treilea rând, avem *teoria socializării*. După cum am mai menționat, se recunoaște că oamenii sunt mai violenți pentru că ei învață să fie violenți de la părinți, de la prieteni, din mass-media. Conceptul de *cultură a violenței* este astăzi frecvent utilizat în psihosociologie. Efectele socializării asupra comportamentului

individual sunt bine stabilite. Comportamentul violent învățat este reprodus în situații ulterioare. Efectele socializării au în existența diferențelor interindividuale un contraargument serios prin introducerea ideii de versatilitate. Date sigure arată că majoritatea infractorilor sunt versatili. Diferențe individuale privind propensitatea de a se angaja în violența criminală reflectă în mare parte diferențe individuale în comportamentul antisocial. Teorii care susțin socializarea violentă tind să aibă o utilitate limitată, întrucât infractorii violenți sunt generaliști (Felson, 1996). Ei au o amplă gamă de comportamente antisociale, deviate, comportament neonest, promiscuitate sexuală, alcoolism, dependență de jocuri, instabilitate în raport cu un loc de muncă etc.

Noi forme de comportament agresiv: televiziunea ca factor informator

Cercetătorii consideră astăzi că televiziunea poate modela forme noi de agresivitate. Prin televiziune sunt învățate tehnici, metode și tactici eficiente prin care se pot comite acte de violență. Atenția privitorului, mai ales a celui motivat în angajarea în acte de violență, este direcționată spre *know-how*. Efectul de modelare crește și dezvoltă potențialul cognitiv al violenței. Cazul din Boston este un exemplu evident: șase tineri i-au dat foc unei femei, forțând-o să-și toarne singură benzină pe corp. Gestul a fost inspirat de o scenă văzută la televizor cu două nopți înainte (*copycat behavior*). La noi, în omuciderele care au avut loc în anul 2002, în două cazuri, autorii crimelor au declarat că au văzut la televizor scene ce i-au mobilizat și inspirat să treacă la act. Aceste cazuri pot fi simple coincidențe, dar ele nu anulează posibilitatea unor comportamente

imitate de indivizi, care, altfel, nu ar fi avut resurse personale de a le concepe.

Modelarea este folosită în explicarea efectelor de contagiune observate în evenimentele de mare publicitate – știri – în media: deturnări de avioane, dezordine civilă, răpiri, atentate cu bombe, emigrare, trafic de ființe vii etc. Repetarea lor, similaritatea procedeelelor demonstrează că unii privitori, cel puțin, imită ce văd. Interesul major îl are însă imitația în domeniul ficțional, prin confuzia frontierei dintre real și ficțional.

Media – factor de distorsiune psihologică. Victimizarea indusă

A. Bandura (1983) a susținut cu tărie că televiziunea distorsionează cunoștințele noastre despre pericolele și amenințările din lumea reală. Privitul la televizor induce o concepție despre lume în care neîncrederea în oameni, suspiciunea generalizată, scăderea tendinței naturale către asociere, subminarea prosocialității și a solidarității devin prezente. Toate acestea formează efectul de cultivare (Gerbner și Gross, 1976). Cercetarea psihologică a demonstrat că aceia care se uită mult la televizor – adicții – sunt mai suspicioși și supraestimează șansele lor de victimizare. Ei văd amenințări la tot pasul, chiar acolo unde ele nu există, generalizează răul, tind să răspundă agresiv la interacțiuni neutre. Dar, dacă privitul la televizor crește frica, el poate și să reducă nivelul de violență prin izolare.

Bibliografie

- Bandura, A. (1962). Social learning through imitation. În M.R. Jones (ed.). *Nebraska Symposium on Motivation*. Lincoln, Neb.: University of Nebraska Press.
- Bandura, A. (1983). Psychological mechanisms of aggression. În R.G. Geen și E.I. Donnerstein (eds). *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews* (pp. 1-40). New York: Academic.
- Berkowitz, Leonard, Corwin, Ronald și Heironimus, Mark. (1963). Film Violence and Subsequent Aggressive Tendencies. *The Public Opinion Quarterly*, 27, 2, 217-229.

Concluzii

Date fiind inconsistențele și controversele privind efectele expunerii la violență prin media asupra comportamentului agresiv, este dificil să se formuleze concluzii ferme. Unii autori pledează pentru o viziune relaxată asupra rolului media din perspectiva violenței, arătând că media reprezintă o realitate răspândită, iar inconsistențele privind efectele expunerii la violență prin media se pot datora tocmai acestui fapt, care face ca doar o mică parte din populație să fie afectată negativ. Important pare să rămână faptul că unii indivizi sunt mai susceptibili la influența media decât alții. De aceea, diferențelor interindividuale ar trebui să li se aloce mai multă atenție în cercetarea efectelor media, chiar dacă până în prezent nu s-au pus în evidență factorii care condiționează aceste efecte, contribuind la scepticismul unor cercetători. Angajarea în comportamente violente este determinată de mai multe aspecte. Imitația are, desigur, o mare importanță, dar înțelegerea mesajului rămâne un aspect important.

Acest lucru nu constituie decât un argument substanțial care certifică îngrijorarea privind relația între media și violență. Recomandările făcute chiar Consiliului Europei, din multiplele aspecte ale violenței cotidiene investigate, pun în evidență sarcina care îi revine Consiliului Europei în două domenii prioritare: violența în media și dimensiunea de gen a violenței.

- Bushman, R.J. și Green, R.G. (1990). Role of cognitive-emotional mediators and individual differences in the effects of media violence on aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 156-163.
- Centerwall, B.S. (1989). Exposure to television as a cause of violence. *Public Communication and Behavior*, ed. G. Comstock, 2, 1-58.
- Eckhardt, Christopher I. și Dye, Melanie I. (2000). The Cognitive Characteristics of Maritally Violent Men: Theory and Evidence. *Cognitive Theory and Research*, 24, 2, 139-158.
- Eron, L.D., Huesmann, L.R., Lefkowitz, M.M. și Walder, L.O. (1972). Does television violence cause aggression? *American Psychology*, 27, 253-263.
- Fabregat, Anton Aluja și Beltri, Torrubia Rafael. (1998). Viewing of mass-media violence, perception of violence, personality and academic achievement. *Personality and Individual Differences*, 25, 973-989.
- Felson, Richard B. (1996). Mass-media effects on violent behavior. *Annual Review of Sociology*, 22, 103-128.
- Freedman, J.L. (1984). Effects of television violence on aggressiveness. *Psychology Bulletin*, 96, 227-246.
- Gerbner, G. și Gross, L. (1976). Living with television: the violence profile. *Journal of Communication*, 26, 173-199.
- Groebele, Jo. (1998a). Young People's Perceptions of Violence on the Screen – A Joint Project of UNESCO, the World Organization of the Scout Movement, and Utrecht University – Summary Report Presented to the General Conference of UNESCO, Paris. *Educational Media International*, 35, 1, 51-54.
- Groebele, Jo. (1998b). Media Violence and Children. *Educational Media International*, 35, 3, 216-227.
- Hartnagel, Timothy F., Teevan, James J. Jr. și Mc Intyre, Jennie J. (1975). Television Violence and Violent Behavior. *Social Forces*, 54, 2, 341-351.
- Hennigan, K.M., Del Rosario, M.L., Heath, L., Cook, T.D., Wharton, J.D. și Calder, B.J. (1982). The impact of the introduction of television on crime in the United States. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 461-477.
- Joy, L.A., Kimball, M.M. și Zaback, M.L. (1986). Television and children's aggressive behavior. În T.M. Williams (ed.). *The Impact of Television: A Natural Experiment in Three Communities* (pp. 303-360). New York: Academic.
- Kessler, Ronald C. și Stipp, Horst. (1984). The Impact of Fictional Television Suicide Stories on U.S. Fatalities: A Replication. *The American Journal of Sociology*, 90, 1, 151-167.
- Kiewitz, Christian și Weaver, James B. III. (2001). Trait aggressiveness, media violence, and perceptions of interpersonal conflict. *Personality and Individual Differences*, 31, 821-835.
- Klinger, Lori J., Hamilton, James A. și Cantrell, Peggy J. (2001). Children's perceptions of aggressive and gender-specific content in toy commercials. *Social Behavior and Personality*, 29, 1, 11-20.
- Messner, S.F. (1986). Television violence and violent crime: an aggregate analysis. *Social Problems*, 33, 218-235.
- Milavsky, J.R., Stipp, H.H., Kessler, R.C. și Rubens, W.S. (1982). *Television and Aggression: A Panel Study*. New York: Academic.
- Patrick, Christopher J. și Zempolich, Kristin A. (2003). Emotion and aggression in the psychopathic personality. *Aggression and Violent Behavior*, 3, 4, 303-338.
- Phillips, David P. (1983). The Impact of Mass-media Violence on U.S. Homicides. *American Sociological Review*, 48, 4, 560-568.
- Quille, Michelle C., Boyd, Rhonda C., Frantz, Erika și Walsh, James. (2001). Emotional and Behavioral Impact of Exposure to Community. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30, 1, 199-206.
- Tedeschi, J.T. și Felson, Robert B. (1994). *Violence, Aggression, and Coercive Actions*. Washington, D.C.: American Psychological Association.

- Thomas, M.H., Horton, R.W., Lippincott, E.C. și Drabman, R.S. (1977). Desensitization to portrayls of real-life aggression as a function of exposure to television violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 6, 450-458.
- Vidal, Miguel Angel, Clemente, Miguel și Espinosa, Pablo. (2003). Types of Media Violence and Degree of Acceptance in Under-18s. *Aggressive Behavior*, 29, 381-392.
- Wiegman, O., Kuttschreuter, M. și Baarda, B. (1992). A longitudinal study of the effects of television viewing on aggressive and antisocial behaviors. *British Journal of Social Psychology*, 31, 147-164.
- Wood, W., Wong, F.Y. și Chachere, J.G. (1991). Effects of media violence on viewers aggression in unconstrained social interaction. *Psychology Bulletin*, 109, 371-383.
- *** (2004). *Preventing violence. A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.

Abstract

In this article the psycho-sociological perspective of media violence is analyzed. The violence generated by television influences people's attitudes, values and behavior. The main categories of media violence effects as well as research and experiments underlining contradictory results are emphasized. The situational effects and theoretical explanations complete the analysis, supporting the fact that inter-individual differences must be taken into account when we talk about exposure to media violence.

Primit la redacție : februarie 2005